



CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

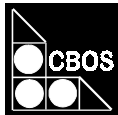
BS/93/93/97

KIEDY NAM SIĘ LEPIEJ ŻYŁO - W PRL CZY W III RZECZYPOSPOLITEJ? BILANS ZYSKÓW I STRAT

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LIPIEC '97

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA



KIEDY NAM SIĘ LEPIEJ ŻYŁO -
W PRL CZY W III RZECZYPOSPOLITEJ?
BILANS ZYSKÓW I STRAT

- ◆ Niemal jedna czwarta respondentów (24%) uważa, że ustroj socjalistyczny przyniósł ludziom w Polsce więcej korzyści niż strat, a ponad jedna czwarta (28%) ocenia, że strat było tyle samo, co korzyści. Mimo to większość badanych podziela pogląd, że obecnie żyłoby się nam lepiej, gdyby po wojnie zapanował w Polsce kapitalizm.
- ◆ Dwie piąte (40%) ankietowanych uważa, że krajem lepszym do życia była PRL, niewiele więcej (45%) preferuje w tym względzie dzisiejszą Polskę. Na okres PRL wskazują osoby o niższym statusie społeczno-zawodowym i materialnym, natomiast badani mający wyższą pozycję społeczno-ekonomiczną zdecydowanie częściej wybierają życie w obecnej rzeczywistości.
- ◆ Zmiany zachodzące w Polsce od roku '89 nie zostały przez badanych ocenione jednoznacznie - niemal tyle samo osób postrzega je w kategoriach korzyści (25%), co strat (22%). Największa grupa (40%) przychyliła się do opinii, że konsekwencje tych zmian są zarówno pozytywne, jak i negatywne. Punktem odniesienia dla oceny skutków transformacji jest przede wszystkim materialny poziom życia - zadowolenie z własnej sytuacji materialnej implikuje przekonanie o zmianach na lepsze w skali kraju.
- ◆ Zdecydowana większość ankietowanych jest przekonana o słuszności zmiany ustroju w roku '89. Przeświadczenie to wzrasta wraz z wykształceniem, sprzyjają mu też dobre warunki materialne. Na tle innych grup społeczno-zawodowych wyjątkowo krytycznym stosunkiem do zmiany ustroju i jej konsekwencji wyróżniają się rolnicy.

W czerwcu br. minęło osiem lat od pamiętnych wyborów parlamentarnych '89, których efektem było odejście od władzy PZPR i zmiana ustroju państwa. Przemiany te - zarówno w sferze polityki, jak i ekonomii - spotkały się wówczas z powszechną akceptacją. Społeczne koszty przekształcania gospodarki okazały się jednak dość wysokie - dla wielu Polaków zbyt wysokie. Poparcie dla reform zaczęło słabnąć, pojawiły się różnice w ocenie poszczególnych aspektów tego procesu.

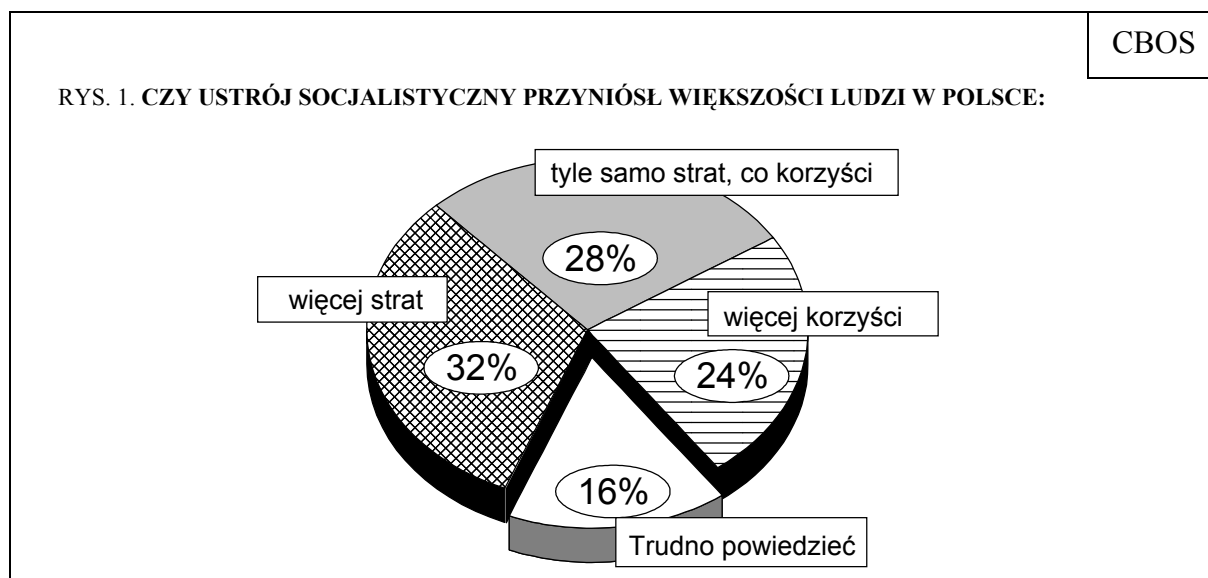
Żadne z ugrupowań liczących się na scenie politycznej kraju nie neguje sensu zmian dokonanych przed ośmiu laty, dzielą je jednak niekiedy skrajne różnice w ocenie ich konsekwencji. Należy się spodziewać, że temat ten będzie obecny w zbliżającej się kampanii przed tegorocznymi wyborami do parlamentu. W tej sytuacji interesujące jest poznanie opinii Polaków o sensie zmian oraz społecznej oceny ich skutków¹.

DOBRY CZY ZŁY SOCJALIZM?

Czterdziestopięcioletni okres PRL bywa różnie oceniany, choć najczęściej negatywnie. Nie brakuje jednak głosów - zwłaszcza z lewej strony sceny politycznej - podkreślających, że nie można negować pewnego dorobku tych lat. Wśród dokonań, które uznawane bywają za godne pochwały, szczególnie często wskazuje się bezpieczeństwo socjalne obywateli, a przede wszystkim bezpłatną opiekę medyczną i naukę oraz brak bezrobocia. Czy te zalety równoważą „ciemne strony” tego okresu? Wydaje się, że duża część rodaków skłonna byłaby

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (84) przeprowadzono w dniach 15-19 maja '97 na 1142-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

odpowiedzieć na to pytanie twierdząco - niemal co czwarty respondent uważa bowiem, że ustrój socjalistyczny przyniósł większości ludzi w Polsce przede wszystkim korzyści, a jeszcze więcej osób ocenia, że strat było tyle samo, co korzyści. Opinię, że socjalizm przyniósł Polakom przede wszystkim straty, podziela natomiast prawie jedna trzecia ankietowanych. W ciągu ostatniego roku opinie te pozostały bez zmian.



Ocenę ustroju socjalistycznego najsilniej modyfikują poglądy polityczne badanych. Respondenci utożsamiający się z lewicą wyróżniają się szczególnie pozytywnym nastawieniem do tego okresu, natomiast ankietowani deklarujący poglądy prawicowe oceniają go zdecydowanie bardziej krytycznie niż ogół².

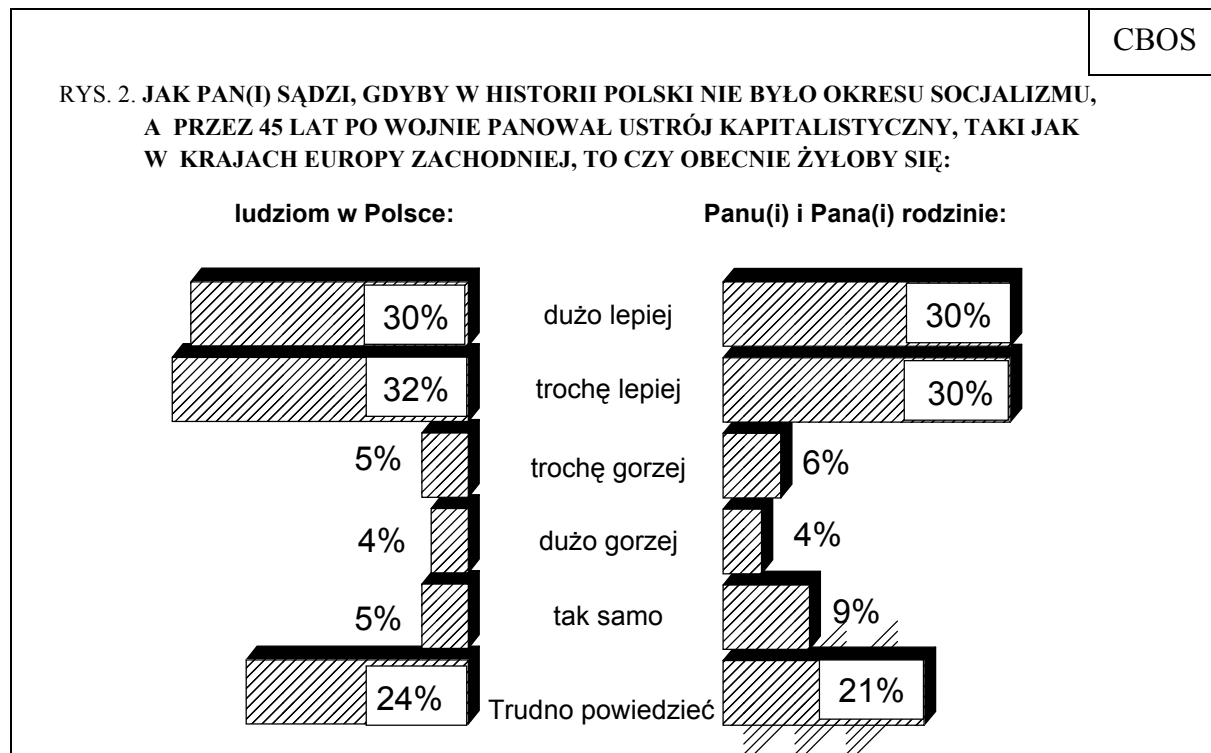
Dane socjodemograficzne wskazują, że ustrój socjalistyczny budzi negatywne skojarzenia przede wszystkim w tych, którzy z racji wysokich kwalifikacji zawodowych bądź wykształcenia łatwiej zaadaptowali się w warunkach kapitalizmu. Kadra kierownicza, inteligencja, uczniowie i studenci, osoby z wyższym wykształceniem zdecydowanie rzadziej w porównaniu z innymi wskazują na korzyści, a częściej na straty, jakie Polacy ponieśli w okresie panowania ustroju socjalistycznego. Odmiennym stanowiskiem wyróżniają się rolnicy, których pozytywny stosunek do socjalizmu wydaje się zrozumiały z uwagi na ułatwienia, jakie gwarantował im ten ustrój.

² Zob. tabele aneksowe.

O korzyściach, jakie socjalizm przyniósł Polakom, szczególnie często mówią badani powyżej 65 roku życia, natomiast respondenci najmłodszy wyróżniają się wśród innych grup wieku najczęstszym podzieleniem opinii, że ustrój socjalistyczny przyniósł ludziom w Polsce więcej strat niż korzyści.

Wypowiedziom niektórych polityków o dokonaniach Polski w okresie socjalizmu często przeciwstawiane są argumenty zwracające uwagę na dystans wciąż dzielący Polskę od krajów Europy Zachodniej. Eksperci zwracają uwagę, że nasz kraj potrzebuje przynajmniej kilkunastu lat, aby osiągnąć taki poziom rozwoju, na jakim są obecnie stosunkowo najmniej rozwinięte kraje zachodnie, jak Portugalia czy Grecja.

Pomimo dość licznych głosów o korzyściach (lub zarówno korzyściach, jak i stratach), wynikających z ustroju socjalistycznego, większość badanych podziela pogląd, że żyłoby się nam teraz lepiej, gdyby w historii Polski nie było okresu socjalizmu.



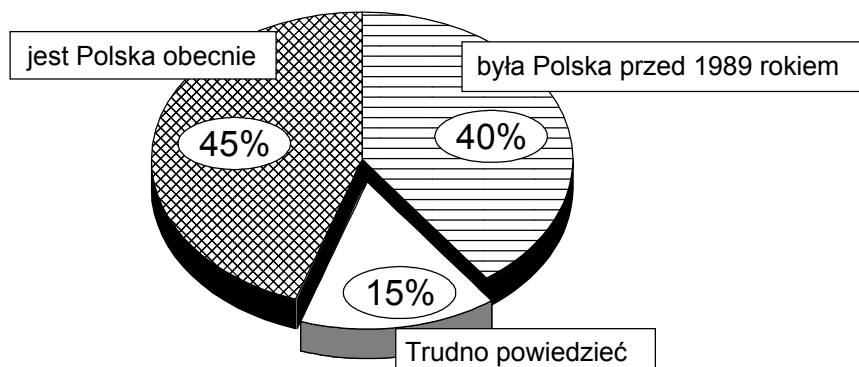
Opinia o wpływie hipotetycznego ustroju kapitalistycznego na obecne warunki życia Polaków jest silnie związana z oceną konsekwencji socjalizmu. Przekonanie, że żyłoby nam się lepiej, gdyby po wojnie panował ustrój kapitalistyczny, wyraża zdecydowana większość przypisujących socjalizmowi spowodowanie raczej strat niż korzyści. Opinia przeciwna - że Polakom żyłoby się obecnie gorzej - bliska jest badanym dopatrującym się w ustroju socjalistycznym korzyści oraz - choć w mniejszym stopniu - przypisującym mu zarówno korzyści, jak i straty.

Pogląd, że w efekcie panowania ustroju kapitalistycznego Polakom żyłoby się obecnie lepiej, dominuje we wszystkich grupach społeczno-zawodowych, lecz różni się natężeniem. O większych szansach zarówno dla siebie, jak i dla ogółu rodaków w największym stopniu przekonane są osoby o wyższym statusie społeczno-zawodowym: kadra kierownicza, inteligencja, prywatni przedsiębiorcy. Przekonanie to wzrasta wraz z poziomem wykształcenia: podziela je niespełna połowa respondentów z wykształceniem podstawowym i ponad trzy czwarte - z wykształceniem wyższym. W grupach zawodowych najbardziej sceptyczni w omawianej kwestii są pracownicy fizyczno-umysłowi, robotnicy niewykwalifikowani i rolnicy, którzy relatywnie częściej sądzą, że po 45 latach kapitalizmu żyłoby im się gorzej niż obecnie bądź tak samo.

Na opinie badanych w omawianej kwestii wpływają ich poglądy polityczne. Wprawdzie zarówno wśród osób o orientacji prawicowej, jak i wśród deklarujących poglądy lewicowe dominują opinie preferujące kapitalizm, jednak o ile prawicowcy przekonani są o tym dość jednoznacznie, o tyle wśród lewicowców jest stosunkowo wielu zwolenników ustroju socjalistycznego. Co piąta osoba utożsamiająca się z lewicą uważa, że gdyby po wojnie zapanował w Polsce kapitalizm, obecne warunki życia, zarówno ich własne, jak i wszystkich Polaków, byłyby gorsze.

Badani nie są zgodni co do tego, która Polska - obecna czy socjalistyczna - jest (była) krajem lepszym do życia. Opinie w tej kwestii są podzielone i od ubiegłego roku niemal się nie zmieniły.

RYS. 3. CZY DLA LUDZI TAKICH JAK PAN(I) KRAJEM LEPSZYM DO ŻYCIA:



Polskę sprzed roku '89 preferują przede wszystkim badani z wykształceniem najwyższej zasadniczym zawodowym, robotnicy niewykwalifikowani, rolnicy, pracownicy fizyczno-umysłowi oraz bezrobotni. Znacznie lepiej oceniają tamte lata niż obecnie także mieszkańcy wsi i miasteczek oraz respondenci uzyskujący niskie dochody i niezadowoleni z własnych warunków materialnych. Życie w obecnej Polsce jest natomiast atrakcyjniejsze dla osób z wyższym wykształceniem, mających wyższą pozycję zawodową i materialną.

Tęsknota za PRL charakteryzuje zatem przede wszystkim tych, którzy z racji niskich kwalifikacji zawodowych i wykształcenia są najbardziej narażeni na odczuwanie negatywnych skutków transformacji ustrojowej - przede wszystkim bezrobocia. Ich sentyment do socjalizmu może być również powodowany frustracją. Zderzenie rozbudzonych aspiracji konsumenckich z realnymi możliwościami finansowymi, odejście od idei egalitaryzmu, owocujące pogłębiającym się podziałem na bogatych i biednych - to tylko niektóre ze sprzyjających jej czynników. Trudno się zatem dziwić, że w rzeczywistości postrzeganej jako nieprzyjazna grupy te odczuwają tęsknotę za czymś, co - jak często można usłyszeć - wprawdzie miało swoje wady, ale dawało poczucie bezpieczeństwa.

Sentyment dla PRL charakteryzuje w największym stopniu Polaków w wieku od 45 do 54 lat, czyli tych, którzy przeżyli w tym okresie całe swoje życie lub jego większość. Osobom tym, jak się wydaje, najtrudniej jest odnaleźć się w nowej rzeczywistości - przede wszystkim ze względu na wiek, który utrudnia dokonanie zasadniczych zmian w sposobie życia, ale też z racji wieloletniego przyzwyczajenia do innych realiów.

Poziom preferencji obecnych warunków życia jest odwrotnie proporcjonalny do liczby lat respondenta - w najmłodszej grupie sięga 61%. Wyjątek od tej zasady stanowią badani najstarsi (65 lub więcej lat), którzy częściej wskazują obecny okres niż PRL.

Opinie w tej kwestii są zróżnicowane przez postrzeganie konsekwencji zmian zachodzących w kraju po roku '89. Ci, którzy w przemianach tych dostrzegają głównie straty, uważają, że krajem lepszym do życia była Polska socjalistyczna, natomiast badani, definiujący konsekwencje zmiany ustroju w kategoriach korzyści, preferują obecną rzeczywistość.

Tabela 1 w procentach

Czy zmiany zachodzące w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom:	Czy dla ludzi takich jak Pan(i) krajem lepszym do życia była (jest) Polska:		
	przed rokiem '89	obecnie	Trudno powiedzieć
- przede wszystkim korzyści	16	76	8
- tyle samo korzyści, co strat	41	45	14
- przede wszystkim straty	67	20	13
Trudno powiedzieć	36	35	29

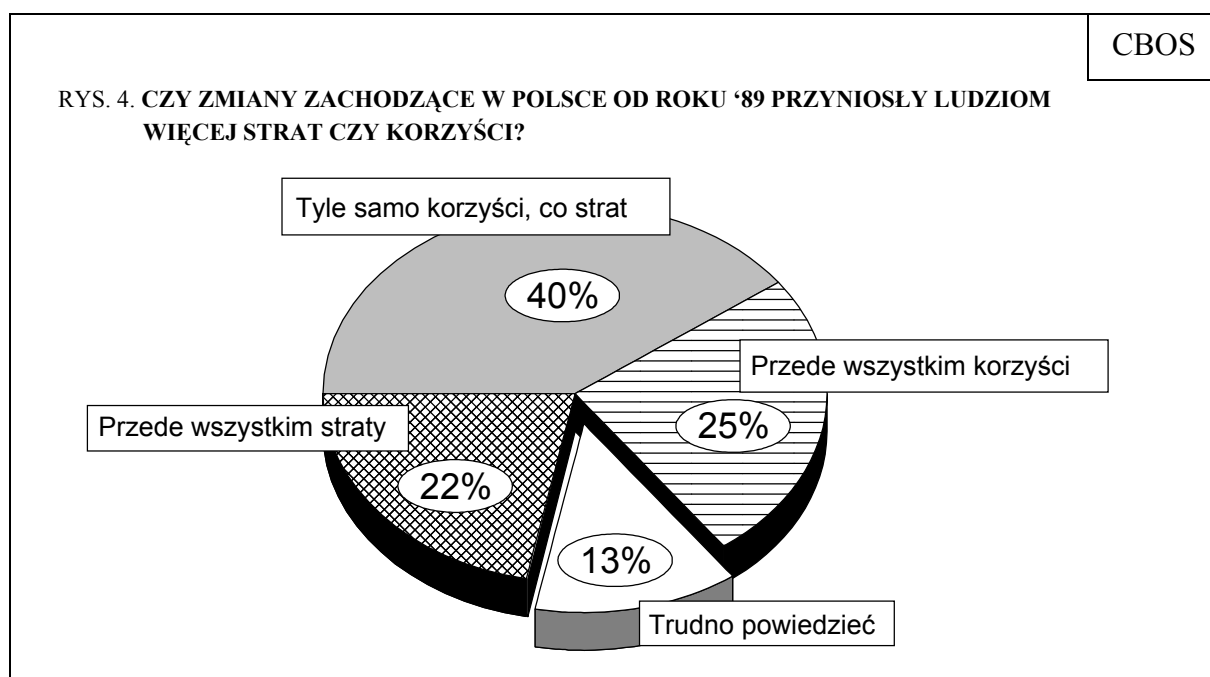
Zarówno wśród zwolenników życia w PRL, jak i wśród tych, którzy wolą obecne warunki, przeważa przekonanie, że warto było zmieniać ustrój. O ile jednak wśród wybierających obecną Polskę opinia ta jest powszechna - podziela ją 90% osób w tej grupie, o tyle wśród badanych darzących sentymentem poprzedni okres tylko nieco więcej niż połowa popiera zmianę ustroju, natomiast ponad jedna czwarta (27%) ma w tej kwestii odmienne zdanie.

Polskę sprzed roku '89 za kraj lepszy do życia zdecydowanie częściej uważają respondenci o poglądach lewicowych niż prawicowych (46% do 28%). Należy jednak podkreślić, że wśród osób o orientacji lewicowej opinie w tej kwestii są podzielone - niemal tyle samo preferuje PRL, co okres obecny. Natomiast badani identyfikujący się z prawicą w większości wybierają obecną rzeczywistość.

Zwolenników PRL najwięcej jest wśród badanych nie utożsamiających się z żadną opcją polityczną. Co drugi z nich uważa, że dla ludzi takich jak oni krajem lepszym do życia była Polska do roku '89, a tylko co czwarty preferuje okres obecny.

SPOŁECZNY BILANS ZMIAN USTROJOWYCH

Zmiany zachodzące w Polsce od roku '89 nie zostały przez badanych ocenione jednoznacznie - niemal tyle samo osób postrzega je w kategoriach korzyści, co strat, natomiast największa grupa przychyliła się do opinii, że ich konsekwencje są zarówno pozytywne, jak i negatywne.



Od ubiegłego roku nieco zmalała liczba osób pozytywnie oceniających konsekwencje transformacji, natomiast zwiększył się odsetek tych, którzy widzą zarówno dodatnie, jak i ujemne strony tego procesu.

Tabela 2

w procentach

Czy zmiany zachodzące w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej strat czy korzyści?	Wskazania według terminów badań	
	IX '96	V '97
Przed wszystkim korzyści	32	25
Tyle samo korzyści, co strat	30	40
Przed wszystkim straty	24	22
Trudno powiedzieć	14	13

Ta zmiana opinii jest trudna do wyjaśnienia, zwłaszcza wobec doniesień o malejącej stopie bezrobocia i wzroście poziomu życia. Być może te pozytywne, obiektywnie stwierdzone zmiany są trudno zauważalne dla przeciętnego obywatela. Wydaje się ponadto, że nastąpiło pewne rozminięcie się społecznych oczekiwań z roku '89 z rzeczywistością transformacji, a fakt kontynuacji kierunku zmian - mimo krytykowanego niekiedy ich tempa - może wywoływać wśród niektórych, najbardziej upośledzonych materialnie grup, poczucie zawodu i frustracji.

Przychylny stosunek do zmian - co oczywiste - mają ci, którzy w najmniejszym stopniu narażeni są na odczuwanie ich negatywnych skutków społecznych: kadra kierownicza, inteligencja, uczniowie i studenci, prywatni przedsiębiorcy, osoby z wyższym wykształceniem. Natomiast najbardziej krytyczni są rolnicy - co trzeci z nich uważa, że przyniosły one ludziom przede wszystkim straty.

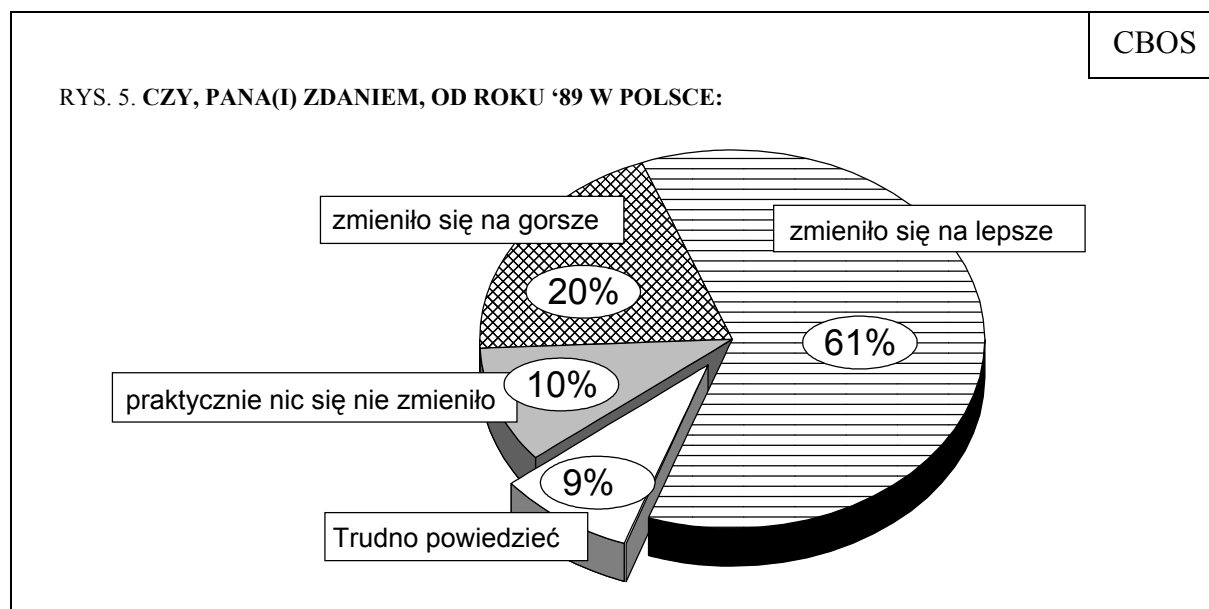
Punktem odniesienia dla ocen skutków transformacji jest z jednej strony osobisty materialny poziom życia, z drugiej zaś przekonania polityczne. Wskazuje na to fakt ich istotnego zróżnicowania w zależności od oceny własnych warunków materialnych i od deklarowanych poglądów. Niemal dwie piąte badanych zadowolonych ze swojej sytuacji materialnej postrzega skutki transformacji przede wszystkim w kategoriach korzyści, a niespełna co siódmy definiuje je jako straty. Natomiast wśród respondentów niezadowolonych z tej sytuacji jest odwrotnie: tylko co szósty twierdzi, że zmiany zachodzące po roku '89 przyniosły ludziom przede wszystkim korzyści, natomiast co trzeci określa je jako straty.

Poglądy polityczne w nieco mniejszym stopniu wpływają na zróżnicowanie opinii badanych, co może wskazywać, że w omawianej kwestii istotniejsze są jednak odniesienia materialne niż ideologia. Wśród ankietowanych określających swoje poglądy jako lewicowe dominuje opinia (42%), że zmiany zapoczątkowane w roku '89 przyniosły ludziom tyle samo korzyści, co strat. Jedna czwarta osób w tej grupie dostrzega w transformacji przede wszystkim korzyści i tyle samo mówi głównie o stratach. Respondenci deklarujący poglądy prawicowe nieco rzadziej niż lewicowcy mówią o stratach, nie są jednak jednomyślni co do

zysków - tyle samo osób w tej grupie definiuje konsekwencje zmian w kategoriach korzyści, co wskazuje zarówno na pozytywne, jak i negatywne strony transformacji.

Skutki zmiany ustroju korzystniej oceniają - co oczywiste - badani krytycznie nastawieni do dokonań socjalizmu. Istnieje jednak grupa osób, które są negatywnie ustosunkowane do socjalizmu, ale jednocześnie niezadowolone z konsekwencji zmiany ustroju. Wśród grup zawodowych opinie takie są stosunkowo częste wśród rolników (12%). Ponadto podziela je co dziesiąty respondent z wykształceniem zasadniczym zawodowym i co dziesiąta osoba spośród uzyskujących najniższe dochody i niezadowolonych ze swoich warunków materialnych. Być może grupy te są najbardziej podatne na swego rodzaju „syndrom niezadowolenia”, wyrażający się uogólnionym nieakceptowaniem żadnej rzeczywistości.

Pomimo dość ambiwalentnych ogólnych ocen konsekwencji zmiany ustroju, większość badanych sądzi, że od roku '89 w Polsce dominują zmiany na lepsze. Odmienną opinię wyraża co piąty respondent, natomiast co dziesiąty w ogóle nie widzi zmian w stosunku do poprzedniego okresu.



W porównaniu z rokiem ubiegłym opinie o zmianach, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich ośmiu lat, są bardzo zbliżone. Pozytywnymi ocenami wyróżniają się przede wszystkim osoby o wyższym statusie społeczno-zawodowym, co po raz kolejny potwierdza wysoki poziom

akceptacji obecnej rzeczywistości przez te grupy. O niekorzystnym kierunku zmian lub wręcz ich braku przekonani są natomiast relatywnie najczęściej robotnicy niewykwalifikowani oraz badani z wykształceniem podstawowym.

Na opinie respondentów w omawianej kwestii silnie wpływa ich subiektywna ocena własnego poziomu życia. Zadowolenie z osobistej sytuacji materialnej implikuje przekonanie o zmianach na lepsze w skali kraju.

Przekonanie, że od roku '89 zmieniło się w Polsce na lepsze, dominuje we wszystkich grupach wyodrębnionych ze względu na poglądy polityczne, jednak najsilniejsze jest wśród ankietowanych identyfikujących się z prawicą (73%). Najmniej osób skłonnych podzielać ten pogląd znajdujemy natomiast wśród respondentów nie umiejących określić swoich poglądów politycznych, oni też najczęściej nie potrafią zdiagnozować kierunku zmian.

Na podstawie opinii badanych można powiedzieć, że przeobrażenia po roku '89 są bardziej widoczne w skali kraju niż w najbliższym otoczeniu - niemal co czwarty ankietowany stwierdza bowiem, że w jego miejscowości praktycznie nic się w tym okresie nie zmieniło.

Tabela 3

w procentach

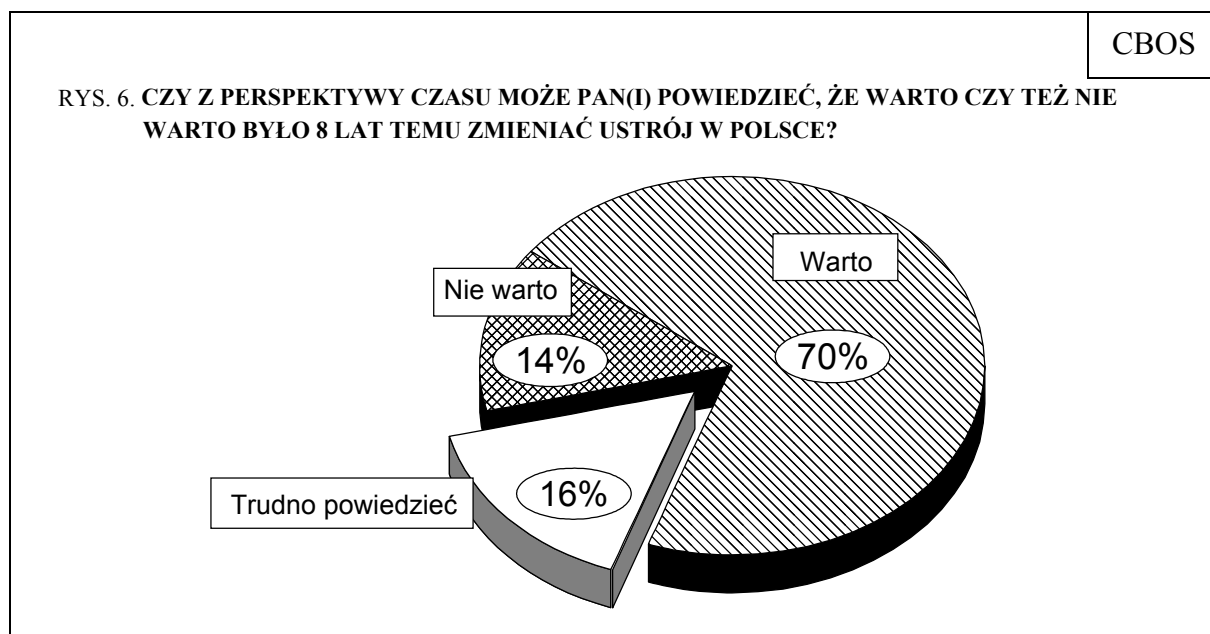
Czy, Pana(i) zdaniem, od roku '89:	W Polsce	W Pana(i) miejscowości
- zmieniło się na lepsze	61	56
- zmieniło się na gorsze	20	16
- praktycznie nic się nie zmieniło	10	23
Trudno powiedzieć	9	5

Zmiany na lepsze we własnej miejscowości dostrzegają najczęściej te same osoby, które pozytywnie opiniują przeobrażenia w skali kraju. Fakt ten pozwala przypuszczać, że obie te oceny w mniejszym stopniu uwarunkowane są doświadczeniem, w większym natomiast - uogólnionym pozytywnym nastawieniem wobec zmiany ustroju, ze wszystkimi jej konsekwencjami.

Traktując jednak wypowiedzi ankietowanych na temat zmian w ich najbliższym otoczeniu jako swego rodzaju miarę tempa i jakości przemian w poszczególnych regionach

kraju można powiedzieć, że pozytywne zmiany dokonują się przede wszystkim w regionach zachodnim i południowo-zachodnim, natomiast największy zastój panuje w tym względzie w regionie wschodnim.

Pomimo wszystkich nieznanymi wcześniej bolączek i kłopotów, jakie po roku '89 stały się udziałem Polaków, zdecydowana większość badanych uważa, że warto było zmieniać ustrój, przy czym więcej niż co trzeci (35%) zgodził się z tym w sposób zdecydowany.



W ciągu ostatnich trzech lat o 10 punktów wzrósł odsetek osób przekonanych, że zmiana ustroju miała sens. Jednak w stosunku do roku '95 znacząco wzrosła również liczba badanych, mających w tej kwestii wątpliwości - fakt ten należy, jak się wydaje, przypisać wydarzeniom natury politycznej ostatnich dwóch lat.

Tabela 4

w procentach

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było 8 lat temu zmieniać ustrój w Polsce?	Wskazania według terminów badań			
	III '94	VII '94	X '95	V '97
Warto	60	64	75	70
Nie warto	28	27	16	14
Trudno powiedzieć	12	9	9	16

Pozytywne nastawienie do zmiany ustroju wydaje się w mniejszym stopniu uzależnione od stosunku do PRL, w większym natomiast od sposobu postrzegania skutków transformacji. Przekonanie o zasadności zmiany ustroju jest tym silniejsze, im lepsza ocena kierunku zmian po roku '89.

Tabela 5 w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, od roku '89 w Polsce:	Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było 8 lat temu zmieniać ustrój w Polsce?		
	Warto	Nie warto	Trudno powiedzieć
– dużo zmieniło się na lepsze	92	5	3
– trochę zmieniło się na lepsze	85	6	9
– trochę zmieniło się na gorsze	48	33	19
– dużo zmieniło się na gorsze	35	43	23
– praktycznie nic się nie zmieniło	55	22	23
Trudno powiedzieć	37	9	54

Przeświadczenie o słuszności zmiany ustroju dominuje we wszystkich grupach społeczno-zawodowych. Stosunkowo najczęstsze jest wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji, prywatnych przedsiębiorców oraz mieszkańców wielkich miast. Przekonanie to wzrasta wraz z wykształceniem - wśród osób z wykształceniem wyższym wyraża je 84%, wśród respondentów, którzy zakończyli edukację na szkole podstawowej - nieco więcej niż połowa (56%). Sprzyjają mu dobre warunki materialne - poczucie, że zmiana ustroju była słuszna, jest tym wyższe, im wyższe są dochody na osobę w rodzinie i lepsza ocena własnych warunków materialnych.

Na tle innych grup zawodowych wyjątkowo krytycznym stosunkiem do zmiany ustroju wyróżniają się rolnicy, z których nieco więcej niż połowa uważa, że warto było zmieniać ustrój, co piąty jest przeciwnego zdania, a co czwarty - ma wątpliwości.

Identyfikacja polityczna nie różnicuje w szczególności sposób opinii badanych w omawianej kwestii. Zarówno wśród deklarujących poglądy prawicowe, jak i wśród osób o orientacji lewicowej zdecydowanie przeważa opinia, że zmiana ustroju była słuszna, choć ci pierwsi wyrażają ją nieco częściej (odpowiednio 83% i 72%).

**ZMIANA USTROJU W OPINII ZWOLENNIKÓW
NAJWIĘKSZYCH UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH**

Poniżej przedstawiamy profile elektoratów największych ugrupowań politycznych, stworzone na podstawie ich szeroko rozumianego stosunku do zmiany ustroju.

Największe poparcie dla zmian ustrojowych, a zarazem dezaprobatę socjalizmu, wyraża elektorat **Unii Wolności**. Zwolennicy tej partii są najsilniej, obok elektoratu AWS, przekonani o słuszności zmiany ustroju. W przeważającej większości sądzą, że socjalizm przyniósł ludziom więcej strat niż korzyści, czemu towarzyszy powszechne w tej grupie przekonanie, że Polakom żyłoby się obecnie znacznie lepiej, gdyby po wojnie panował w Polsce kapitalizm. Sympatycy UW wyróżniają się ponadto szczególnie korzystną oceną skutków transformacji, najczęściej też sądzą, że dla ludzi takich jak oni krajem lepszym do życia jest obecna Polska.

Potencjalny elektorat **AWS** jest najsilniej przekonany o celowości zmiany ustroju, a większość zwolenników tej formacji uważa za kraj lepszy do życia obecną Polskę. Opinie o konsekwencjach transformacji są tu jednak niejednoznaczne - tyle samo osób odbiera je przede wszystkim w kategoriach korzyści, co dostrzega zarówno pozytywy, jak i negatywy. Krytycznie ustosunkowano się natomiast do osiągnięć PRL - większość zwolenników AWS ocenia, iż socjalizm przyniósł nam głównie straty oraz że żyłoby nam się teraz znacznie lepiej, gdyby go nie było.

Umiarkowane oceny charakteryzują sympatyków **Unii Pracy**. Mimo jednoznacznie wyrażanego przekonania, że warto było zmieniać ustrój, badani w tej grupie relatywnie często uważają, że zarówno socjalizm, jak i obecna rzeczywistość mają swoje dobre i złe strony. Więcej niż co trzeci zwolennik UP uważa, że lepiej mu się żyło w PRL, a ponad połowa preferuje okres obecny.

Podobne opinie wyrażają sympatycy **KPEiR**. Od zwolenników UP odróżnia ich jednak nieco bardziej krytyczna ocena zmian zachodzących po roku '89. W porównaniu z innymi stosunkowo najsłabiej wyrażają ponadto przekonanie o słuszności zmiany ustroju.

Dość złożony stosunek do omawianej kwestii mają badani, zamierzający w najbliższych wyborach oddać swój głos na **ROP**. Przeważająca większość z nich popiera zmianę ustroju, wyraźnie też podzielają przekonanie, że socjalizm przyniósł więcej strat niż korzyści, a Polakom żyłoby się obecnie znacznie lepiej, gdyby po wojnie panował kapitalizm. Jednocześnie jednak więcej niż co trzeci sympatyk tej partii uważa, że dla ludzi takich jak on krajem lepszym do życia była PRL niż Polska obecna. Powyższym opiniom towarzyszy bardzo krytyczna ocena zmian zachodzących w naszym kraju po roku '89.

Elektoraty partii koalicji rządowej - **SLD i PSL** - charakteryzuje z jednej strony przekonanie o słuszności zmiany ustroju, z drugiej natomiast - pozytywny stosunek do osiągnięć PRL. Zwolennicy tych ugrupowań najsilniej preferują ponadto okres PRL jako najlepszy do życia dla ludzi takich jak oni, lecz należy dodać, że preferencja ta jest znacznie wyraźniejsza w przypadku sympatyków PSL niż SLD. Elektoraty te znacznie różni natomiast stosunek do zmian zachodzących po roku '89 - wyraźnie bardziej pozytywny w przypadku zwolenników SLD. Analiza regresji wskazuje, że mimo pewnych podobieństw w ocenach, zamiar oddania głosu na jedno z tych ugrupowań warunkowany jest odmiennymi czynnikami (spośród dotyczących omawianej kwestii). W przypadku PSL jest to przede wszystkim negatywna ocena konsekwencji transformacji, natomiast dla SLD - pozytywny stosunek do PRL. Tym samym wydaje się, że mimo podejmowanych przez liderów SLD rozlicznych działań, mających na celu kreowanie wizerunku tej formacji jako nie obciążonej balastem przeszłości, dla jej potencjalnych wyborców wciąż pozostaje ona łącznikiem z - darzonym sentymentem przez sporą ich część - okresem PRL.

Tabela 6

w procentach

Elektoraty (N=779)	Czy ustrój socjalistyczny przyniósł większości ludzi w Polsce:			
	więcej korzyści	więcej strat	tyle samo strat, co korzyści	Trudno powiedzieć
SLD	42	18	28	12
PSL	40	21	30	10
KPEiR	25	30	34	12
UP	23	23	40	15
AWS	12	59	24	5
ROP	10	52	28	10
UW	10	69	11	9

Tabela 7

w procentach

Elektoraty (N=779)	Czy dla ludzi takich jak Pan(i) krajem lepszym do życia:		
	była Polska przed rokiem '89	jest Polska obecnie	Trudno powiedzieć
PSL	47	36	17
SLD	44	44	13
KPEiR	37	53	10
UP	36	53	11
ROP	34	52	14
AWS	25	60	15
UW	21	74	6

Tabela 8

w procentach

Elektoraty (N=779)	Czy zmiany zachodzące w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom:			
	więcej korzyści niż strat	tyle samo korzyści, co strat	więcej strat niż korzyści	Trudno powiedzieć
UW	60	28	7	5
AWS	37	37	18	8
SLD	28	49	22	11
UP	27	44	25	4
KPEiR	17	39	27	17
PSL	15	41	31	12
ROP	11	57	25	7

Tabela 9

w procentach

Elektoraty (N=779)	Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było 8 lat temu zmieniać ustrój w Polsce?		
	Warto	Nie warto	Trudno powiedzieć
AWS	91	4	5
UW	89	5	6
ROP	83	12	5
SLD	75	13	12
PSL	73	14	13
UP	71	17	13
KPEiR	67	20	13



Stosunek do zmian, jakie nastąpiły po roku '89, wyraźnie dzieli polskie społeczeństwo: na zadowolonych z przemian i pozytywnie je oceniających przedstawicieli grup o wyższym statusie społeczno-zawodowym oraz tęskniące za PRL i krytycznie ustosunkowane do przemian osoby mniej wykształcone i mające niższą pozycję społeczną. Nieprzychylnym nastawieniem do zmian wyróżniają się rolnicy.

Postawę badanych zarówno wobec obecnej rzeczywistości, jak i przeszłości wydają się modyfikować w największym stopniu dwa czynniki - materialny i ideologiczny, przy czym istotniejszy wydaje się ten pierwszy. Konsekwencje przemian ustrojowych oceniane są bowiem przede wszystkim w odniesieniu do własnych warunków materialnych.

Pomimo niejednoznacznie ocenianych konsekwencji transformacji ustrojowej i cechującego niektóre grupy społeczne sentymentu dla socjalizmu, przekonanie o słuszności zmiany ustroju dominuje we wszystkich grupach społeczno-zawodowych. Jest ono tym silniejsze, im większe jest przeświadczenie o pozytywnym kierunku zmian, jakie nastąpiły po roku '89.

A N E K S

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. pilskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. wrocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białkopodlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Czy ustrój socjalistyczny przyniósł większości ludzi w Polsce więcej korzyści czy strat?

(%)

	Więcej korzyści	Więcej strat	Tyle samo strat, co korzyści	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	24	32	28	16	1138
Płeć					
Mężczyźni	28	35	28	9	540
Kobiety	20	30	29	22	598
Wiek					
do 24 lat	12	42	26	20	159
25-34	16	36	29	19	202
35-44	30	32	31	7	256
45-54	24	36	27	13	194
55-64	25	30	29	16	161
65 lat i więcej	32	18	26	24	166
Miejsce zamieszkania					
Wieś	27	28	27	17	422
Miasto do 20 tys.	22	35	24	18	148
od 21 do 100 tys.	23	32	24	21	208
101-500 tys.	20	36	34	11	239
501 tys. i więcej mieszk.	22	37	32	9	121
Region					
Północny	18	34	32	16	94
Zachodni	26	28	30	16	135
Środkowo-zachodni	23	36	24	17	176
Środkowy	22	33	28	17	225
Wschodni	36	32	21	11	125
Południowo-wschodni	19	27	34	19	188
Południowo-zachodni	23	37	27	13	195
Wykształcenie					
Podstawowe	27	24	27	22	347
Zasadnicze zawodowe	23	36	24	17	329
Średnie	22	35	32	12	359
Wyższe	20	43	33	4	103
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	15	46	33	6	88
Prac. umysł. niż. szczebla	23	34	33	11	111
Pracownicy fiz.- umysł.	26	41	28	5	71
Robotnicy wykwalifikowani	27	33	23	18	135
Robotnicy niewykwalifik.	19	36	32	12	71
Rolnicy	28	21	36	15	80
Prywatni przedsiębiorcy	31	29	30	10	47
Bierni zawodowo					
Renciści	25	28	27	20	117
Emeryci	31	26	26	17	201
Uczniowie i studenci	5	60	16	19	70
Bezrobotni	22	21	36	21	84
Gospodynie domowe i inni	19	30	22	29	63
Pracujący poza rolnictwem					
Sfera budżetowa	21	40	29	10	150
Sektor państwowy	26	33	30	11	131
Sektor prywatny	21	38	27	14	257
Spółdzielczość	28	38	26	9	18
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	24	28	32	15	212
201 - 325	32	27	25	17	221
326 - 449	19	38	30	13	205
450 - 599	24	40	23	13	146
Powyżej 599 zł	24	34	32	10	180
Ocena własnych war. mater.					
Źle	25	30	27	18	295
Średnie	24	32	29	15	535
Dobre	21	36	28	15	308
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	17	48	13	22	78
Raz w tygodniu	22	33	29	16	579
Kilka razy w miesiącu	24	35	30	11	140
Kilka razy w roku	28	29	27	16	223
W ogóle nie uczestniczy	30	25	32	14	115
Poglądy polityczne					
Lewica	38	22	34	7	225
Centrum	27	29	31	14	359
Prawica	13	52	25	10	318
Trudno powiedzieć	20	22	23	35	236

Tabela 2. Czy dla ludzi takich jak Pan(i) krajem lepszym do życia:
1 - była Polska przed 1989 rokiem; 2 - jest Polska obecnie

	(%)			
	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	40	45	15	1142
Płeć				
Mężczyźni	39	50	11	541
Kobiety	41	41	17	601
Wiek				
do 24 lat	25	61	15	159
25-34	37	52	11	203
35-44	44	45	10	257
45-54	48	36	16	194
55-64	44	38	18	161
65 lat i więcej	38	42	20	168
Miejsce zamieszkania				
Wieś	47	37	16	424
Miasto do 20 tys.	43	44	13	149
od 21 do 100 tys.	37	52	11	209
101-500 tys.	37	51	12	239
501 tys. i więcej mieszk.	24	54	22	122
Region				
Północny	40	50	10	94
Zachodni	41	42	17	137
Środkowozachodni	45	40	15	176
Środkowy	39	44	16	225
Wschodni	47	37	16	125
Południowo-wschodni	35	48	17	189
Południowo-zachodni	36	54	9	195
Wykształcenie				
Podstawowe	44	37	19	350
Zasadnicze zawodowe	49	41	10	330
Średnie	34	51	15	359
Wyższe	19	67	13	103
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	15	68	17	88
Prac.umysł.niż.szczebła	38	47	15	111
Pracownicy fiz.- umysł.	47	47	6	71
Robotnicy wykwalifikowani	42	49	9	135
Robotnicy niewykwalifik.	57	31	12	72
Rolnicy	59	22	19	81
Prywatni przedsiębiorcy	28	65	7	47
Bierni zawodowo				
Renciści	49	32	19	119
Emeryci	36	46	19	201
Uczniowie i studenci	7	77	15	70
Bezrobotni	56	25	19	84
Gospodynie domowe i inni	38	53	8	63
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	36	49	15	150
Sektor państwowy	49	44	7	131
Sektor prywatny	34	57	9	258
Spółdzielczość	39	34	27	18
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 200 zł	51	37	12	213
201 - 325	51	36	13	221
326 - 449	37	46	17	205
450 - 599	29	57	14	148
Powyżej 599 zł	26	61	13	180
Ocena własnych war. mater.				
Złe	57	27	16	296
Średnie	39	45	16	536
Dobre	25	64	11	309
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	34	39	27	81
Raz w tygodniu	42	43	15	579
Kilka razy w miesiącu	38	51	11	140
Kilka razy w roku	34	53	13	224
W ogóle nie uczestniczy	45	43	12	115
Poglądy polityczne				
Lewica	46	47	7	225
Centrum	40	46	15	359
Prawica	28	60	12	319
Trudno powiedzieć	51	25	24	237

Tabela 3. Czy zmiany zachodzące w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej strat czy korzyści?

(%)

	Same korzyści	Więcej korzyści niż strat	Tyle samo korzyści, co strat	Więcej strat niż korzyści	Same straty	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	1	24	40	20	2	13	1140
Płeć							
Mężczyźni	1	28	39	20	3	10	539
Kobiety	0	21	41	21	1	16	600
Wiek							
do 24 lat	0	33	31	13	6	17	159
25-34	0	26	45	18	1	10	203
35-44	1	28	39	21	1	10	257
45-54	0	22	42	23	1	12	192
55-64	1	19	42	25	1	12	161
65 lat i więcej	1	15	41	21	3	19	167
Miejsce zamieszkania							
Wieś	1	16	40	25	2	16	423
Miasto do 20 tys.	0	28	33	25	2	12	149
od 21 do 100 tys.	0	30	38	16	3	12	208
101-500 tys.	1	29	42	16	1	11	239
501 tys. i więcej mieszk.	0	30	48	14	0	8	121
Region							
Północny	1	27	37	15	2	18	94
Zachodni	1	21	36	22	3	17	136
Środkowozachodni	0	18	44	23	2	12	176
Środkowy	0	29	38	22	2	9	224
Wschodni	1	21	33	28	3	15	125
Południowo-wschodni	0	24	41	17	1	16	182
Południowo-zachodni	1	28	47	14	1	8	195
Wykształcenie							
Podstawowe	1	18	39	22	3	18	349
Zasadnicze zawodowe	1	20	40	22	4	13	330
Średnie	0	29	43	18	0	10	359
Wyższe	0	46	36	13	0	5	102
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	0	51	30	13	0	5	87
Prac.umysł.niż.szczebła	0	31	39	22	1	7	111
Pracownicy fiz.- umysł.	0	27	48	20	0	5	71
Robotnicy wykwalifikowani	0	22	53	16	1	8	135
Robotnicy niewykwalifik.	0	13	47	20	5	15	72
Rolnicy	0	10	36	31	3	19	81
Prywatni przedsiębiorcy	5	39	27	22	0	8	47
Bierni zawodowo							
Renciści	0	17	39	22	3	18	118
Emeryci	1	16	43	25	1	14	201
Uczniowie i studenci	0	46	27	7	2	17	70
Bezrobotni	2	18	39	21	2	18	84
Gospodynie domowe i inni	0	22	36	13	4	25	63
Pracujący poza rolnictwem							
Sfera budżetowa	1	32	37	22	2	6	148
Sektor państwowy	0	29	42	21	0	8	131
Sektor prywatny	1	29	41	18	1	11	258
Spółdzielczość	0	6	78	5	7	5	18
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	1	18	35	29	4	14	213
201 - 325	0	19	41	21	3	16	221
326 - 449	0	25	44	19	1	10	205
450 - 599	2	28	41	15	1	13	147
Powyżej 599 zł	1	36	40	15	0	8	180
Ocena własnych war. mater.							
Złe	0	16	37	30	3	14	296
Średnie	1	21	44	18	2	14	536
Dobre	1	38	37	14	1	10	308
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	1	19	36	25	1	19	81
Raz w tygodniu	0	24	40	20	3	13	579
Kilka razy w miesiącu	2	25	39	18	0	16	140
Kilka razy w roku	1	25	42	19	2	12	224
W ogóle nie uczestniczy	0	27	43	21	1	8	114
Poglądy polityczne							
Lewica	0	26	42	24	2	7	225
Centrum	1	22	49	18	1	9	359
Prawica	1	36	34	17	3	9	318
Trudno powiedzieć	0	11	33	24	3	30	237

Tabela 4. Czy, Pana(i) zdaniem, od roku '89 w Polsce: 1 - zmieniło się na lepsze;
2 - zmieniło się na gorsze; 3 - praktycznie nic się nie zmieniło

	(%)				
	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	61	20	10	9	1142
Płeć					
Mężczyźni	65	18	10	7	541
Kobiety	57	22	10	12	601
Wiek					
do 24 lat	63	16	7	14	159
25-34	63	21	10	6	203
35-44	68	18	5	9	257
45-54	65	21	9	5	194
55-64	52	20	17	10	161
65 lat i więcej	48	22	14	16	168
Miejsce zamieszkania					
Wieś	51	25	14	11	424
Miasto do 20 tys.	65	18	5	12	149
od 21 do 100 tys.	65	17	8	10	208
101-500 tys.	69	17	8	6	239
501 tys. i więcej mieszk.	67	18	8	7	122
Region					
Północny	62	13	9	17	94
Zachodni	71	17	6	6	136
Środkowozachodni	59	24	8	10	176
Środkowy	55	22	11	12	225
Wschodni	48	30	14	8	129
Południowo-wschodni	62	18	9	11	189
Południowo-zachodni	69	14	12	6	195
Wykształcenie					
Podstawowe	49	23	14	15	350
Zasadnicze zawodowe	60	22	10	8	330
Średnie	68	16	8	8	359
Wyższe	81	15	3	2	103
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	84	12	2	2	88
Prac. umysł. niż. szczebla	63	19	9	9	111
Pracownicy fiz. - umysł.	66	25	7	2	71
Robotnicy wykwalifikowani	63	21	12	4	135
Robotnicy niewykwalifik.	53	24	16	8	72
Rolnicy	51	21	10	18	81
Prywatni przedsiębiorcy	88	9	0	3	47
Bierni zawodowo					
Renciści	47	20	18	14	119
Emeryci	51	24	13	12	201
Uczniowie i studenci	79	10	4	7	70
Bezrobotni	56	24	5	15	84
Gospodynie domowe i inni	61	17	9	13	63
Pracujący poza rolnictwem					
Sfera budżetowa	62	22	9	7	150
Sektor państwowy	69	24	6	1	131
Sektor prywatny	72	14	8	6	258
Spółdzielczość	75	17	0	8	18
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	56	23	9	13	213
201 - 325	52	26	14	8	221
326 - 449	65	17	10	8	205
450 - 599	70	14	8	8	148
Powyżej 599 zł	77	12	6	5	180
Ocena własnych war. mater.					
Złe	48	30	10	12	296
Średnie	62	16	12	10	536
Dobre	72	16	5	6	309
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	42	29	17	12	81
Raz w tygodniu	58	21	11	9	579
Kilka razy w miesiącu	66	16	6	11	140
Kilka razy w roku	71	14	7	8	224
W ogóle nie uczestniczy	62	22	8	8	115
Poglądy polityczne					
Lewica	64	21	8	6	225
Centrum	62	20	11	7	359
Prawica	73	16	8	4	319
Trudno powiedzieć	40	24	13	23	237